

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертацію
Абрамович Руслани Миколаївни,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень на тему:

«ПРИНЦИП НЕЗВОРОТНОСТІ ДІЇ ЗАКОНУ В ЧАСІ: ЕВОЛЮЦІЯ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ»

В умовах розбудови правової держави та модернізації правової системи України особливого значення набувають питання реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина. Перебуваючи постійно в центрі уваги філософської, політичної, правової, етичної, релігійної та інших форм суспільної думки, права людини розглядаються як природні передумови гідного людського існування, створюючи відповідну основу для розвитку національного законодавства.

Особливої гостроти набувають ці питання в умовах необхідності моральної еволюції позитивного права, які доцільно розглядати з позицій відповідності позитивного права природному праву, враховуючи те, що в сучасних умовах спостерігається нехтування правами не лише окремих громадян з боку державних органів та посадових осіб, а й нехтуванням правами цілих народів. Саме природне право з його глибоким моральним змістом відповідає критеріям добра, служить прогресу і розвитку як самої

людини, так і суспільства в цілому. На основі природного права мають втілюватися в життя основоположні принципи права, будуватися вся система юридичних норм, здійснюватися правотворча діяльність та діяльність щодо застосування норм права.

Актуальність теми дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно є першою спробою, яка дає можливість дослідити принцип незворотності дії закону в часі з врахуванням нових методологічних підходів, людиноцентристської спрямованості права та усвідомлення необхідності існування і ціннісного навантаження, яке покладається на багатогранні концепції праворозуміння. Саме тому метою дослідження став теоретико-правовий аналіз принципу незворотності дії закону в часі, який включає в себе вивчення зазначеного питання в історичному контексті та з врахуванням напрацювань міжнародної правової теорії і практики. Все це дає можливість визначити шляхи імплементації існуючого правового досвіду в законодавство України, запобігти існуванню негативних тенденцій в функціонуванні правової системи та формувати такий рівень правової культури суб'єктів застосування норм права, який би сприяв прийняттю адекватних та виважених правових рішень.

Враховуючи те, що в сучасній вітчизняній теорії права принципу незворотності дії закону в часі не приділялася належна увага, а існуючі дослідження були присвячені лише питанням застосування зазначеного принципу в межах кримінального права, спроба розглянути зазначений

принцип з позицій еволюції, стану та перспектив вдосконалення його застосування в Україні є, без сумніву, значущою.

Актуальність теми дисертації, представленої до захисту, підтверджується її зв'язком з напрямками дослідницької діяльності кафедри загальнотеоретичних та державно-правових наук факультету правничих наук НаУКМА, а положення дисертації щодо міжнародної та вітчизняної судової практики застосування принципу незворотності дії закону в часі відповідають меті, здійснюваного кафедрою проекту «Принцип верховенства права та проблеми його реалізації» (номер державної реєстрації 0112U007427).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, зроблених автором дисертації, є достатньо високими, що зумовлено ґрунтовним опрацюванням значного обсягу нормативно-правових актів України, Німеччини, США та інших країн; рішень судів, а саме: Європейського Суду з прав людини, рішення Нюрнберзького Трибуналу, Конституційного Суду Бельгії, Конституційного Суду Німеччини, Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції України, а також значного обсягу спеціальної літератури.

Відповідно до цього було сформовано методологічну базу, яка включає в себе низку методів філософського, загальнонаукового та спеціально-правового плану, що цілком відповідає сучасним тенденціям розвитку правничої методології. Основні положення дисертаційного дослідження, а

також висновки та рекомендації, що одержані авторкою в процесі роботи над зазначеною темою, є достатньо обґрунтованими.

Вірно визначивши в якості мети дослідження необхідність наукової розробки принципу незворотності дії закону в часі через еволюційну призму та з врахуванням досягнень міжнародної правової теорії та практики для імплементації відповідного правового досвіду в законодавство України, авторка цілком логічно обирає за основу своїх міркувань людиноцентристський підхід щодо з'ясування спрямованості права, а також усвідомлення необхідності врахування всіх ціннісних ознак щодо різноманітних підходів до праворозуміння. Достовірність наукових положень підтверджується їх базуванням на матеріалах нормативно-правових актів, наукових публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених із проблем філософії, загальної теорії держави і права, історії політичних і правових вчень та ін.

Основні наукові положення, що характеризують новизну роботи, полягають у наступному.

1. Здійснено дослідження еволюції принципу незворотності дії закону в часі від найдавніших часів до сьогодення, що дало змогу зробити висновки щодо універсалізації, загальновизнаності, наднаціональності та надтериторіальності зазначеного принципу (п.1.1.,1.2.).

2. Досліджено генезис винятку із принципу незворотності дії закону в часі та проаналізовано співвідношення винятку із зазначеного принципу з іншими видами темпоральної дії правових норм (п. 1.3.) .
3. Важливим є те, що авторка здійснює аналіз текстуальних формулювань принципу незворотності дії закону в часі, використовуючи при цьому законодавство держав різних правових сімей. Це дало змогу запропонувати нову текстуальну конструкцію принципу незворотності з розширеною сферою дії його винятку, що поширюється не тільки на нормативно-правові акти про пом'якшення чи скасування юридичної відповідальності особи, але й інші, які будь-яким чином покращують її правове становище. Вказано на доцільність використання такої текстуальної конструкції принципу незворотності в оновленні Конституції України і в законотворчій діяльності (п.2.1.).
4. Заслужовують підтримки запропоновані варіанти імплементації правового досвіду використання принципу незворотності дії закону в часі в законодавство України на основі дослідження зазначеного принципу у діяльності міжнародних та окремих авторитетних національних судових органів деяких країн (п.2.2.2., 2.3.).
5. Слід вказати на особистий доробок авторки щодо аналізу практики Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції в процесі застосування принципу незворотності дії закону в часі та виявлення суперечностей у правових позиціях та підходах щодо його розуміння та

застосування (п.3.2, 3.3.) . Це дало змогу запропонувати шляхи подолання існуючих суперечностей, враховуючи правовий досвід міжнародних судових установ та внутрішньодержавної судової практики окремих держав через поглиблену судову аргументацію.

Варто відзначити, що дисертаційне дослідження пронизане глибоким усвідомленням необхідності застосування принципів, які характеризують правову державу, а саме: верховенство права, пріоритетність прав людини у відносинах між нею і державною владою, розподіл влади, правова безпека і захист довіри особи, незалежність суду тощо.

Наукова новизна та практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що його результати є базою для подальших теоретичних досліджень проблем, які пов'язані із удосконаленням законодавства України, а саме, статті 58 Конституції України та практичних аспектів його застосування судами загальної юрисдикції. Наведені у роботі наукові положення підтверджуються їх апробацією на наукових, науково-практичних заходах, а саме: конференціях, семінарах, круглих столах та статтях у фахових виданнях.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. Поряд із достатньо високим рівнем обґрунтованості переважної більшості положень і висновків слід визначити дискусійний характер деяких із них, які, проте, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Абрамович Р.М.

Вважаю за необхідне виділити наступні з них:

1. В дисертаційному дослідженні зазначено, що в результаті поєднання порівняльно-правового та культурно-правового методів дослідження вдалося простежити взаємозв'язок між правозастосовною практикою принципу незворотності дії закону в часі в Україні та рівнем правової культури в суспільстві (с. 6). Однак, по-перше, доцільно було б, на нашу думку, вести мову про використання культурологічного методу, як одного із міждисциплінарних методів, які використовує теорія держави і права в процесі дослідження державно-правових явищ, а не культурно-правового. Це дало б змогу здійснити аналіз принципу незворотності дії закону в часі з позицій моралі, культури в цілому і правової культури зокрема. По-друге, в дисертаційному дослідженні не простежується взаємозв'язок між правозастосовною практикою зазначеного принципу та рівнем правової культури в суспільстві, хоча такий аналіз привернув би увагу до глибинних процесів, які пов'язані з рівнем правової культури суспільства і особливо – правової культури суб'єктів застосування норм права, який безумовно має значний вплив на законотворчу діяльність та діяльність Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. Проблема правової культури суб'єктів законотворчості, суддів Конституційного Суду та судів загальної юрисдикції тісно пов'язана з тим, прихильниками якої саме концепції праворозуміння вони є. Не дивлячись на значну кількість наукових досліджень щодо прав людини та громадянина в Україні на

практиці найпоширенішою є юридична школа прав людини, яка спирається на доктрину легізму, правового нормативізму тощо. Як відомо, прагнення легізму – це підкорення всіх владно-наказовим правилам і установкам. За таких умов панує погляд на людину як на підлеглий об'єкт влади, а не вільну істоту. Такий підхід до праворозуміння не сприяє урахуванню тенденцій, які мають місце в урегулюванні зазначеного принципу зарубіжними країнами та судової практики, розширенню сфери дії винятку з можливістю його застосування до законів, що будь-яким чином покращують правове становище особи не тільки у питаннях юридичної відповідальності.

2. Не логічним, на нашу думку, є висновок до першого розділу дисертаційного дослідження щодо еволюції принципу незворотності дії закону в часі серед країн різних правових сімей (с.66), оскільки сутність цього питання розкривається лише в п. 2.1.
3. Пов'язуючи наявність принципу незворотності дії закону в часі щодо законів країн традиційно-релігійної та соціалістичної правових сімей з процесами глобалізації, доцільно, на нашу думку, було б здійснити відповідний аналіз зазначеного питання (с.66).
4. Викликає заперечення твердження щодо визнання та реалізованості (особливо реалізованості) принципу незворотності дії закону в часі в УРСР в другій половині 20ст. (с.110). На наш погляд, таке твердження є необґрунтованим. УРСР, перебуваючи на той час в складі СРСР

відчувала на собі в повній мірі всі наслідки процесів, які відбувалися в той період в Радянському Союзі і не могли не позначатися на загальній атмосфері, що панувала в державно-правовій площині. Доцільно було б звернутися до практики діяльності судових органів УРСР щодо зазначеного відрізка часу і на основі цього робити відповідні висновки.

Що стосується в цілому атмосфери, яка панувала в колишньому СРСР, класичним прикладом порушення принципу незворотності дії закону в часі є гучна у 60-і роки «справа Рокотова», коли відповідне рішення суду щодо позбавлення волі осіб, які займалися валютними махінаціями на достатньо великий термін не влаштовувало М.С. Хрущова (главу держави і Генерального секретаря Комуністичної партії СРСР). М.С.Хрущов наказав підготувати Указ Президії Верховної Ради СРСР, який передбачав за незаконні валютні операції вже таку міру покарання як смертна кара. Указу надали зворотну силу, хоча це суперечило принципу чинного кримінального права: більш суворий закон зворотної дії не має. Вирок суду відносно Рокотова та інших осіб скасували. Справа слухалась повторно і судді вже постановили новий вирок: застосувати смертну кару до відповідних осіб, який і був виконаний.

5. Виходячи з вище зазначеного зауваження доцільно було б, на нашу думку, розглядати питання незворотності дії закону в часі в площині впливу відповідного державного режиму на вирішення зазначеного питання. За умов панування тоталітаризму та авторитаризму

відбувається демонстрація не сили права, а права сили.

Проголошуються, навіть конституційно закріплюються, але так і залишаються переважно декларацією принципи права.

Вказані зауваження не впливають на загальну і високу оцінку дисертації, яка є новим для вітчизняної теоретико-правової науки, оригінальним, ґрунтовним і результативним, науково значимим дослідженням.

Дисертація відповідає профілю спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Її принципові положення знайшли своє відображення у дев'яти наукових працях, п'ять з яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України, а одна – у закордонному фаховому виданні.

В цілому, робота носить системний і завершений характер і містить нові наукові результати, які мають не лише теоретичне, а й практичне значення в процесі розвитку та удосконалення законодавства, модернізації правової системи України.

1. Основні положення дисертації повністю й адекватно відображені в публікаціях у наукових фахових виданнях і авторефераті. Вони характеризуються зазначеною актуальністю, новизною, теоретичною і практичною значимістю отриманих результатів, і в сукупності розв'язують комплексне, надзвичайно важливе для нашого вітчизняного правознавства наукове завдання – імплементації досягнень правової теорії та практики щодо принципу

незворотності дії закону в часі у законодавство України. Дисертація повністю відповідає вимогам п.11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567., а її автор, Абрамович Руслана Миколаївна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії права та держави

Національного університету

державної податкової служби України Старостюк А.В.

засвідчую:
08.08.2015